

zřetelem k tomu bude archeologie v dalším období ještě více a výrazněji plnit společenskou funkci v oblasti utváření historického vědomí socialistického člověka jako součásti společenského vědomí.

Souhrn výsledků dosavadního badatelského úsilí, vyhodnocený z pozic historického materialismu a určený naší širší veřejnosti, bude vydán v 7. PLP v Encyklopedii československé archeologie.

ČSCH 30, 1982, p. 103-105

KDO JE
JOSEF KOCIÁH ?!?!?

NĚKDO

Z

HŮ ???

RECENZE

Bezvýchodná cesta

František Graus, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*. Sigmaringen, Jan Thorbecke Verlag 1980. 260 s.

Recenzovaná studie je věnována problematice vzniku a rozvoji národního vědomí u západních Slovanů, tedy v Čechách, na Moravě, v Polsku a u slovanských kmenů, žijících na území mezi Sálou, Odrou a Baltským mořem.

Jde o tematiku z odborného hlediska nepochybně stále důležitou. Přitom ovšem také velmi aktuální, zejména vzhledem ke snahám soudobého imperialismu využít ideji nacionalismu v boji proti reálnému socialismu a světovému revolučnímu hnutí. Není to tedy zřejmě pouhá náhoda, že historik ranného středověku obrací svou pozornost právě k této problematice. Jak známo, již samotná volba tématu napovídá hodně o záměrech autora.

Fr. Graus zde udělal další krok v úsilí o rozchod se svou vědeckou minulostí. Nejen, že se nehlásí k vlastním raným pracem, byť by se i v leccem daly použít ke zvolenému tématu (neuvádí je ani v seznamu literatury). Avšak, jak se ukazuje, ustupuje i ze strukturalistických pozic, jež zaujal na přelomu 60.—70. let. Z tohoto hlediska máme před sebou i pozoruhodný dokument individuální cesty (nebo scestí) tzv. čistého historika.

Autor tvrdí, že národnostní problematiku lze zkoumat v podstatě dvěma způsoby: sociologicky a historicky. Sociologickou metodu nechává zcela stranou a dokonce se raději vyhýbá i výzkumům buržoazní sociologie. Volí tedy „čistě historický“ přístup, založený na zkoumání písemného materiálu. S erudicí pro něj příznačnou využívá edice pramenů, soudobé písemnictví, rozsáhlou odbornou literaturu k této problematice, jež vznikla v průběhu 19. a 20. století zejména u nás, v Polsku a Německu. Lze konstatovat, že asi použil všechny závažné studie, které měl v době psaní této práce k dispozici.

Pro „pozdějšího“ Grause byl vždy příznačný sklon k přeceňování písemných památek, jakási nechuť k používání výsledků výzkumů tzv. materiální kultury, zejména archeologie. Tato skutečnost se projevuje i v recenzované studii, kdy autor při posuzování charakteru Velkomoravské říše, ale i pro státní útvary dalších západních Slovanů se pouze okrajově zabývá závažnými výsledky archeologických objevů z posledního období. V podstatě se omezuje na interpretaci nesčíslněkrát již použitých sporých a v leccem i sporných historických pramenů, postup, který v současnosti sotva může přinést podstatnější výsledky. Jedním z konkrétních důsledků tohoto přístupu je, že se mu ze západních Slovanů fakticky zcela „vytratili“ Slovinci. Také problematika vývoje Polabských Slovanů zůstává značně na okraji a přístup k nim je závislý téměř zcela na německých pramenech, tedy jím nepřátelským tendenčním materiálu.

Graus se také opět uchyluje ke své oblíbené „ne-metodě“, kterou po něm přejímali i různí jeho epigoni. Znovu (po kolikáté již!) ukazuje různé omyly středověkých pramenů a kritizuje dnes notoricky známé otorizované nacionální mýty. Rezultátem tedy je pro něj příznačné pověstné „tak to nebylo“. Tím je také vyčerpána veškerá plodnost této „kritické kritiky“, věnované ke škodě věci vyvracení již dávno a vícekrát vyvrácených tvrzení. Jít za tuto hranici, pokusit se třeba jen o hypotézu „jak to bylo“ se všemi jejími riziky, nedovoluje autorovi jeho takzvaně historický přístup. Ostatně agnosticismus nahrazuje dosti často chybějící teoretickou koncepci.

Nyní však k autorově výkladu národního vědomí nebo cítění. Jak uvádí v první kapitole studie, národní vědomí je mnohostranný jev, zvláštní projev společenského vědomí, tedy v historickém smyslu vyjadřovaný „mluvčími“ této

společnosti, kteří z historického hlediska reprezentují její různé zájmové skupiny. Charakteristický pro něj je jakýsi „Wir-Gefühl“, tedy nepřiliš vhodně česky řečeno „pocit my“, kterým se navzájem od sebe odlišují příslušníci jednotlivých národů. Pocit, postoj, který má své historické dimenze a obsahově se v průběhu vývoje mění.

Autor připouští určitý význam geografického prostředí zvláště v případě Čech, respektive Moravy, na příkladu Polska však ukazuje, že není rozhodující. V tom s ním lze v celku souhlasit, stejně jako s odmítnutím teze o rozhodujícím významu biologicko-rasových kritérií národa.

Těžiště studie je však v úsilí o výklad historického vývoje národního vědomí jako „zvláštního druhu společenského vědomí“ v pojetí tzv. společenských skupin a jejich mluvčích. Autor zde fakticky přejímá pověstnou teorii elit, dokazuje, že nositelé národního vědomí byli vždy téměř výlučně představitelé inteligence. Důkazem pro to je značná angažovanost církevního kléru u nás (například Kosmas) a ještě ve větší míře v Polsku vzhledem k jeho zvláštnímu postavení vůči papežskému stolci. Dalším nositelem národního vědomí se stává šlechta, představovaná v Čechách zejména známým Dalimilem, případně panovník, pokud spojuje svůj osud a osud svého rodu s určitým územím, osídleným obyvatelstvem stejného jazyka. Konečně — a to připouští i autor — k podstatnému rozmachu národního citění dochází zejména v souvislosti se vznikem a růstem měst. Lze akceptovat i závěr, že u západních Slovanů se nevyvinulo národní vědomí mimo jiné i proto, že v důsledku germanizace neměli vlastní církevní klérus, šlechtu ani měšťanstvo.

Máme zde tedy zvláštní, a jak i autor připouští, zájmové skupiny, církevní klérus, šlechtu, někdy panovníka a potom také středověké měšťanstvo jako nositele národního vědomí. Avšak, nyní přichází Graus dokonce s poznatkem z vlastního neuváděného a téměř zamlčovaného díla o dějinách venkovského lidu — nepoččetnější část obyvatelstva žijící na venkově zůstává nacionálně dlouho indiferentní i v místech, kde žije v sousedství nových osad kolonistů německého původu. Dokonce v době, kdy — řečeno slovy Františka Palackého — všechny ostatní zvláštní skupiny od kleriků po měšťany se již stýkají a potýkají s němečtvinou.

Jistě znovu může pomoci teorie elit s tezí, že venkovu chyběli jeho ideologičtí mluvčí. Objevují se však další otázky, například u Poláků, jejichž tzv. ideová mluvčí útočili v době Boleslavů Chrabrých, Břetislavů ap. proti Čechům, zatímco později se obrátili proti Němcům a přes svou věrnost církvi v zásadě se nezměnili ani v době husitských válek.

Historik Graus vyhýbající se „sociologickým přístupům“ dochází ovšem také na konci své studie k určitým závěrům. Především podle něj vytváření národního vědomí v Evropě na západě či východě, severu nebo jihu, v starém kulturním prostředí nebo vysloveně okrajových oblastech má hodně společných rysů, nelze je vysvětlit jen geografickými nebo kulturními příčinami, tím méně biologickými, rasovými faktory (s. 145—146). Je zde tedy nepochybně jiný důvod — a to konkurenční boj a zájmy v nejbližším slova smyslu (s. 144).

V pojetí historického materialismu bychom tedy řekli třídní zájmy a třídní boj. Mezi feudálními skupinami, církví, šlechtou, panovníkem navzájem, mezi feudály českými, německými, polskými ad. Konečně také mezi feudály a středověkým měšťanstvem, respektive vznikající buržoazií, cizím patriciátem a narůstajícími a silícími vrstvami domácího měšťanstva. Jak v této souvislosti nevzpomenout Grausovu práci o městské chudíně v době předhusitské.

Nejlepší ovšem nakonec. Národní vědomí — prohlašuje autor — se vyvíjí kontinuálně. Největší rozmach však prodělává v době válek a krizí, když dochází k otřesům dosavadních hodnot a forem života. Proto, jak vysvětluje, všimá si zejména 9. a 10. století, kdy vznikají u západních Slovanů státní útvary a 14.—15. století, tj. doby, kterou kdysi sám nazýval krizí feudalismu a proti-

feudálních revolucí. Dále — aspoň polemicky — i období národního obrození, tedy etapy buržoazních revolucí.

Doby společenských krizí, zvrátů, ale i revolucí tak představují i důležitý faktor podstatně ovlivňující narůstání národního vědomí. Nepochybně s tím lze souhlasit. V tom však je také dilema této práce a v širším smyslu jejího autora.

Grausovo klopotné putování od historického materialismu přes strukturalismus až — jak se zdá — k elitářskému a ovšem trochu dobové módě na západě poplatnému solipsismu má vedle individuální stránky — o níž zde však nejde — i některé další pozoruhodné rysy: tam, kde jako historik zkoumá společnost v průběhu dějin, chtě nechtě dochází — byť i jinými slovy a výrazy — k závěrům bližším se koncepci historického materialismu. Kde však převládne jeho elitářský, individualistický přístup, dostává se i odborně na bezvýhodnou cestu.

Josef Kocián

В. С. Панков, *Экономические теории современного социал-реформизма. Современные буржуазные экономические теории: критический анализ.* Москва, Мысль 1980. 223 с.

Recenzovaná publikace obsahuje kritickou analýzu ekonomických teorií některých soudobých sociálně demokratických, především západoněmeckých, rakouských, švédských, britských a francouzských teoretiků. (Nejčastěji jsou citována stanoviska politických vůdců a teoretiků soudobé sociální demokracie jako například W. Brandta, H. Schmidta, E. Epplera, H. Ehrenberga, B. Kreiského, J. Hindelse, O. Palmeho, A. Groslanda, S. Hollanda, M. Harringtona, G. Deffera, F. Mitterranda, J. P. Chevèment, M. Charzata, G. Toutaina.) Ekonomické sociálně demokratické teorie, jak zdůrazňuje autor, jsou základnou sociálreformistické obhajoby státně monopolního kapitalismu. Tvoří podstatnou část soudobé sociálně demokratické ideologické platformy „demokratického socialismu“.

Práce je rozdělena do pěti kapitol: Místo a úloha ekonomických teorií sociálreformismu v ideologické platformě soudobého kapitalismu (I.), Sociálreformistické koncepcce vlastnictví a znárodnění (II.), Sociálreformistické koncepcce státní regulace (III.), Sociálně demokratické aspekty „kvality života“ v koncepcích „demokratického socialismu“ (IV.), Světové ekonomické problémy v teoriích sociálreformismu (V.).

Vlastní problematiku se především týká kapitola II. a III. V nich může čtenář najít odpovědi na otázky vztahu sociálně demokratických teoretiků k rostoucí akumulaci kapitálu a k parazitní společenské úloze mamutích monopolních společností. Autor kriticky rozebírá návrhy sociálních demokratů na zvýšení ekonomického vlivu státu, na změny infrastruktury, na zavedení „kontroly“ nebo „omezení“ zisků monopolních společností; analyzuje reformy k zavedení „plánovaného“ kapitalistického hospodářství, na „spravedlivé rozdělení“ zisku a národního důchodu, na „spoluúčast pracujících na řízení podniku“. V. kapitola je nejobsáhlejší, týká se procesu internacionalizace kapitálu, vztahu soudobého sociálreformismu k západoevropské integraci, „modelů“ hospodářského vývoje rozvojových zemí, hospodářských vztahů Východ—Západ v pojetí sociálně demokratických politiků.

Rozsah práce není přesně časově vymezen. Autor sleduje historické i gnozeologické kořeny soudobých sociálně reformistických stanovisek často od revizionistických názorů Bernsteinových, Proudhonových, Hilferdingových, Bauevých, aj. revizionistů konce 19. a 20. století. Ukazuje na modernizaci jejich názorů, vyzovuje z nich některé soudobé „modely“ socialismu a některé pojmy jako například „funkční socialismus“, „demokratizace kapitálu“ (Bernstein), „spravedlivé mzdy“ (Proudhon), „spoluúčast na řízení podniku“ (Hilferding, O. Bauer). V nich vidí původce současné utopické představy o tom, že kapita-